

PAPER DETAILS

TITLE: DAVETLE MÜDAHALE DOKTRINI VE MESRU MÜDAFAA HAKKI'NIN JUS AD BELLUM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE'NİN LIBYA VE SURİYE MÜDAHALELERİ

AUTHORS: Baransel Mizrak

PAGES: 377-412

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3894199>

DAVETLE MÜDAHALE DOKTRİNİ VE MEŞRU MÜDAFAA HAKKI'NIN JUS AD BELLUM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE'NİN LİBYA VE SURİYE MÜDAHALELERİ

*The Evaluation of the Doctrine of Intervention by Invitation and the
Right to Self-Defence in terms of Jus Ad Bellum: Turkish Interventions in
Libya and Syria*

Dr. Baransel MIZRAK *

ÖZET

Jus ad bellum kavramı, kuvvet kullanımının uluslararası hukuka uygunluğunu yorumlayan önemli bir kavramdır. Müdahale hukukunun eş anlamlısı olarak ele alınabilecek olan bu kavram, bir müdahalenin

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, baranselmizrak@gmail.com ORCID: 0000-0001-7671-2504.

Makale Geliş Tarihi:23.12.2023

Makale Kabul Tarihi:20.03.2024

⇒ Atıf Şekli: Baransel Mızrak "Davetle Müdahale Doktrini ve Meşru Müdafaa Hakkı'nın Jus Ad Bellum Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye'nin Libya ve Suriye Müdahaleleri", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2024): 377-412.

⇒ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

hukuka uygun olup olmadığı konusunda araştırmacılara yol göstermektedir. Mezkûr kavram, BM Andlaşması'nın meşru müdafaa hakkından bahseden 51. maddesi ile aynı andlaşmanın kuvvet kullanım yasağından söz eden 2/4. maddesi arasındaki hassas dengeler üzerine kurulu olup gerçekleştirilen müdahalelerin hukuki analizi olabildiğince bu iki önemli maddeye göre şekillendirilmektedir. Devletler egemenlik hakkına dayanarak bir devleti veya devlet dışı aktörü ülkesine davet edebilmekte ve bu yolla meşru müdafaa hakkına başvurabilmektedir. Ancak davete dayanmamakla birlikte meşru müdafaa hakkına dayandığı ifade edilen müdahaleler, jus ad bellum açısından önemli bir tartışma konusudur. Türkiye'nin Libya ve Suriye müdahaleleri ise davetle müdahale doktrini ve meşru müdafaa hakkının karşılaştırmalı olarak ele alınabileceği müstesna örneklerdendir. Bu çalışma da Türkiye'nin davete değil müdafaa hakkına dayanan Suriye müdahaleleri ile davete dayanan Libya müdahalelerini jus ad bellum açısından karşılaştırmalı olarak ele almayı amaçlamaktadır. Söz konusu çalışmada konuya ilişkin mümkün olduğu ölçüde uluslararası hukukun temel kaynakları öncelenerek bir yorum getirilmesi ve Türkiye'nin olası sorumluluğuna ilişkin bir kanaate varılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: jus ad bellum, meşru müdafaa hakkı, davetle müdahale doktrini, Libya müdahalesi ve Suriye müdahalesi

EXTENDED ABSTRACT

Jus ad bellum is a vitally important concept that determines whether the use of force conforms to international law. This concept guides researchers in determining the legality of an intervention and in this aspect, can be deemed as synonymous with the law of intervention. This concept depends on the delicate balance between Article 51 of the UN Charter, which deals with the right of self-defence, and Article 2/4 of the same Charter, which prohibits the use of force. These articles are crucial sources of jus ad bellum and form the fundamental basis for states' use of force within the contexts of intervention by invitation and the right to self-defense. While the key criterion in the doctrine of intervention by invitation is the boundaries set by the host country, the fundamental conditions for the use of force in self-defence rely on the criteria of "urgency, necessity and propor-

tionality”, which have been recognized as customary rules since the Caroline Incident. In intervention by invitation, it is seen that not only states, but also non-state actors can be invited by host country. On the other side, inviting states in non-international conflicts by a non-state actor under the claim of self-defence is not an adopted practice in international law. Indeed, the legal basis for states that intervened in Syrian territory without Damascus's invitation is primarily based on the right to self-defence rather than the invitation from Syrian oppositions. In Libya, several states objected to Turkish intervention on the grounds that it was not in accordance with international law despite the fact that the intervention was conducted upon the request of the Government of National Accord of Libya. Most of the objections are stemmed from the argument that the Libyan Government of National Accord is not qualified to issue such an invitation and that Türkiye has no legitimate right respond to it. Furthermore, the nature of the intervention has altered, due to the violation of Turkish essential interests amidst the geopolitical conflicts in the Mediterranean. Therefore, this paper will assess the Turkish intervention by considering the premise that it was an action grounded in collective self-defence for Türkiye and Libya. On the other hand, interventions that are not based on an invitation, but are justified by the right of self-defence, remain a contentious issue in jus ad bellum. Given that Türkiye's interventions in Syria based on the right to self-defence instead of invitation, it will be vitally important to evaluate these interventions within the context of “necessity, urgency and proportionality” criteria of the right to self-defence. Thus, during our assessments regarding Turkish interventions in Syria, we will consider various factors such as ungoverned territories, the substantial presence and terror attacks of illegal non-state actors as well as the documented and egregious violation of humanitarian law by the Syrian regime. Beyond these factors, Turkish interventions in the north of Syria are primarily justified by mass exodus of migration and the statehood ambitions of illegal non-state actors. However, Turkish interventions in Syria have sparked significant debate within the international community. Criticism has predominantly centered on their proportionality, rather than their necessity and urgency. In a nutshell, Turkish interventions in Libya and

Syria serve as exceptional examples for discussing the comparative aspects of jus ad bellum. Therefore, this article aims to analyze Turkish interventions in Syria, based on the right of self-defence, and its intervention in Libya, relying on the invitation of the Government of National Accord comparatively within the context of jus ad bellum. This article is also to interpret the subject by giving precedence to the main sources of international law as much as possible and to reach a conclusion regarding Türkiye's responsibility as a state.

Keywords: jus ad bellum, self-defence right, intervention by invitation, Libya intervention, Syria intervention

GİRİŞ

Meşru müdafaa hakkı, tarihte haklı savaş öğretisi (just war) kavramıyla iç içe geçmiş bir haktır. Bu hakka başvurma motivasyonları tarih boyunca değişiklik göstermiş ve BM Andlaşması'nın 51. maddesiyle¹ bu hak, kuramsal bir çerçeveye oturtulmuştur.² Ancak değişen düzen ve ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi gerektiği düşünülen bu hakkın, devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkı konusunda bir çıkmazda olduğu görülmektedir. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetlere İlişkin Davası'nda da (Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua)³ devlet dışı aktörlerin illegal faaliyetlerinin sadece bir devlete atfedilmesi durumunda meşru müdafaa hakkının kullanılabileceği yönünde bir kararı mevcut-

¹ Söz konusu madde şu şekildedir: "Bu Andlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu andlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez", Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, (Erişim: 15.08.2023), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Sayfa_Dokuman/2212020141836bm_01.pdf.

² Anthony C. Arend ve Robert J. Beck, *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, (London: Routledge 1993), 13.

³ Bundan sonra söz konusu davadan Nikaragua Davası olarak bahsedilecektir.

tur.⁴ Ancak DEAŞ'ın⁵ yönetilemeyen alanlardan gerçekleştirdiği tehdit ve saldırıları bir devlete isnat etmek zordur ve meşru müdafaa hakkının nasıl yorumlanacağı şeklinde tartışmalara sebebiyet vermektedir. Her ne kadar Türkiye'nin Libya müdahalesinde bu tarz bir eleştirinin gelmediği görülse de Suriye müdahalelerinde bu güncel tartışma örnekleri yaşanmaktadır. Bu nedenle, çalışmada Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından söz edilirken dar yorum tekniği kullanılacak ve yaşanan saldırılardan sonra meşru müdafaa hakkına başvurulduğunun altı çizilecektir.

Bununla beraber, hem BM Güvenlik Konseyi hem de ev sahibi devlet saldırgan devlet dışı aktörlere karşı müdahale etmeyebilmektedir. Bundan güç alan saldırgan devlet dışı aktörler diğer devletlere saldırılarda bulunmaktadır. Bu durum karşısında, mağdur devletin meşru müdafaa hakkına başvurması, kuvvet kullanım ihlali olarak değerlendirilmeyebilmektedir. Ancak bu kuvvet kullanımına meşru müdafaa hakkının aciliyet, gereklilik ve orantılılık şartlarına uygun bir şekilde başvurulması önemli görünmektedir. Diğer taraftan, aciliyet ve gereklilik şartlarını karşılarsa da orantılılık şartını karşılamayan kuvvet kullanımı "zararla karşılık" olarak değerlendirilecektir.⁶ Gereğinden fazla kuvvet kullanımını içeren ve çoğunlukla insancıl hukuka aykırı eylemlerle neticelenen bu meşru müdafaa hakkının, zararlar karşılığa dönme riski bulunmaktadır. Zararla karşılık ise uluslararası hukukta yasaklanan bir eylemdir. Ancak bu standartlara uygun bir şekilde icra edilecek meşru müdafaa eylemi, 51. maddede de işaret edildiği üzere BM Güvenlik Konseyi kendisinden beklenen gerekli önlemleri alana kadar devam edecektir. Çünkü topraklarında egemenlik hakkını kullanamayan ve illegal devlet dışı aktörlerin sığınağı haline gelen aciz devletin vermeyi reddettiği rıza karşısında, mağdur devletin BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmaktan başka çaresi yoktur. Fakat bu sefer de konuyu sadece BM Güvenlik Konseyi'nin inisiyatifine

⁴ International Court of Justice, "Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)", Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14, para. 195.

⁵ "İŞİD, İD, ISIL, ISIS, IS, DAİŞ, Daesh, Da'esh" gibi farklı isimlerle anılan bu örgüt için bu çalışmada DEAŞ ismi tercih edilecektir.

⁶ Zararla karşılık: Bir devletin hukuka uygun olmayan bir fiiline karşı yine hukuka uygun olmayan bir şekilde mukabele edilmesidir.

bırakmak, çözümü daimî üyelerin çıkarlarına endekslemekte ve adil bir çözümün bulunmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum hali hazırda kolektif güvenlik sisteminin müzminleşen en temel sorunudur. Çalışma da tam olarak bu senaryonun yaşandığı Suriye'deki Türk müdahalelerini jus ad bellum açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Davetle müdahale doktrini ise uluslararası hukukta uzun süredir tartışılabilen bir doktrin olmuştur. Temel olarak bu doktrine göre devletler, kendi ülkelerinde yaşadığı ihtilaf veya çatışmalar karşısında diğer devletlerden yardım talep edebilmektedir. Literatürde bu daveti o devletin uluslararası alanda temsil eden hükümetinin yapabileceği konusunda bir mutabakat varken, devlet dışı aktörlerin daveti uluslararası hukukta kabul edilen bir uygulama değildir.⁷ Dolayısıyla, BM tarafından tanınan Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni devirmeyi alenen ilan eden ve Libya'nın doğusunda konuşlanan Hafter güçlerinin başka bir devleti Libya'ya daveti söz konusu olmayacağı gibi, Suriye muhalefeti'nin de bir diğer devleti Suriye'ye daveti mümkün olmayacaktır. Bu tarz bir davete mukabele etmek, BM Andlaşması'nın 2/4. ve 2/7. maddesine⁸ aykırı olacaktır. Davetle müdahale doktrininde en kritik mesele hangi tarafın meşru bir şekilde devletleri veya devlet dışı aktörleri ülkesine davet edebileceği konusunda düğümlenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin davetine dayanan Libya müdahalesi ile Suriye devletinin davetine değil, meşru müdafaa hakkına dayanan müdahalesi konu açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Daha çok BM Andlaşması ve kararlarının temel alınarak yorumların yapılacağı bu çalışmada, müdahale hukukunun (jus ad bellum) tartışma yaratan davetle müdahale ve meşru müdafaa hakkı kavramları Türkiye örneği üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek ve devlet sorumluluğuna ilişkin çıkarımda bulunulacaktır.

⁷ Baransel Mızrak, Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki Müdahaleleri ve Uluslararası Hukuk, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2022), 222.

⁸ Söz konusu madde şu şekildedir: "İşbu Andlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu andlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engelleyemez." Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, (Erişim: 25.01.2024), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde davetle müdahale doktrini ve meşru müdafaa hakkından bahsedilecek ve karşılaştırılmalı olarak ele alınacaktır. İkinci bölümde de Türkiye'nin Libya ve Suriye'ye gerçekleştirdiği askeri müdahalelerde ortaya koyduğu hukuki gerekçeler ve bunlara yönelik getirilen eleştiriler analiz edilecektir. Üçüncü bölümde ise bahsi geçen iki tartışılmalı kavram ışığında, Türkiye'nin müdahaleleri karışığında devlet olarak sorumluluğunun ne olabileceği değerlendirilecektir.

I. Meşru Müdafaa Hakkı ve Davetle Müdahale Doktrini

Meşru müdafaa hakkı, BM Andlaşması'nın öncesine dayanan tartışmaya açık bir haktır. Özellikle 1832 yılında yaşanan Caroline Olayı⁹ sonrasında ortaya konulan gereklilik, aciliyet ve orantılılık kriterleri bu hakkın hukuki çerçevesinin çizilmesinde önemli bir rol oynamış ve bu kriterler o günden bu yana uluslararası toplum tarafından teamül kuralı olarak benimsenmiştir. BM düzeni de bu hakkın gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. BM Andlaşması'nın 51. maddesi'nde ifadesini bulan meşru müdafaa hakkına, ancak kuvvet kullanma yasasından bahseden 2/4. maddenin¹⁰ çizdiği sınırlar dairesinde başvurulabileceği kabul edilmiştir. Dolayısıyla kuvvet kullanımının uluslara-

⁹ Caroline isimli ABD bandıralı geminin İngiliz güçleri tarafından ele geçirilmesi, mürettebatının öldürülmesi ve geminin yakılarak Niagara Şelalesi'nden aşağı atılmasıyla ortaya çıkan krizdir. Bu olay, meşru müdafaa hakkının kullanımına ilişkin önemli bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu olayda İngiliz tarafı kendisini meşru müdafaa hakkıyla savunmuştur. Ancak dönemin ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster, İngiliz Özel Müzakereci Lord Ashburton'a yazdığı notada meşru müdafaa hakkının ancak durumun ivedi, başa çıkılmaz ve başka seçenek bırakmayacak derecede olduğu zaman başvurulabileceğini belirtmiş ve bu savını İngiliz tarafına benimsetmiştir. O günden bu yana bu kriterler uluslararası toplum tarafından teamül kuralı olarak kabul edilmektedir. The Caroline Case, The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, (Erişim: 15.08.2023), http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp#ash1.

¹⁰ BM 2/4. maddesi şu şekildedir: "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar." Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, (Erişim: 15.08.2023), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf.

rası hukuka uygunluğunu tartışmaya açan jus ad bellum kavramı açısından değerlendirildiğinde bu iki maddenin öngördüğü hususlar arasındaki dengeye dikkat etmek önemlidir.

Meşru müdafaa hakkının BM Andlaşması'nın 51. maddesiyle hukuki çerçevesi çizilse de sınır ve uygulamaları konusunda uzun zamandır tartışmalar devam etmektedir. 51. madde'den meşru müdafaa hakkına sadece devletlerden saldırı gelmesi durumunda başvurulabileceği yorumu çıkarılsa da ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası toplumun terör örgütlerine karşı da meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi yönündeki temayülü güçlenmiştir.¹¹ Fakat bu hakkın nasıl ve nerede kullanılabilmesi konusu muğlaklığını korumaktadır.¹² Her halükarda, devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa hakkına başvurma gereği doğarsa, 2/4. madde'ye uygun bir şekilde bu hakka başvurulması gerekmektedir.¹³ Ayrıca kuvvet kullanımını içeren bir hak söz konusu olduğundan, meşru müdafaa hakkına aciliyet, gereklilik ve orantılılık kriterlerine uygun şekilde ve son çare olarak başvurulması gerekmektedir.

Meşru müdafaa hakkı ile ilintili olarak "Zaruriyet Doktrini" de değinilebilecek önemli bir doktrindir. Bu doktrin Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler Taslağı'nın 25. maddesinde belirli bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.¹⁴ Bu doktrine göre kuvvet kullan-

¹¹ S/RES/1368 (2001), (Erişim tarihi: 22.01.2024), UN Security Council, 12 September 2001, <https://www.ilsa.org/jessup/jessup08/basicmats/sc1368.pdf>.

¹² Gareth D. Williams, Piercing The Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the 'Unwilling or Unable' Test, The University of New South Wales Law Journal, 36, 2, (2013): 619-641.

¹³ BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen 24 Ekim 1970 tarihli ve 2625 sayılı 'Dostça İlişkiler' bildirisinde üye devletlerin topraklarında terör örgütlerini barındırmaması ve diğer ülkelere saldırıda bulunmak üzere topraklarını kullanmaması gerektiğine işaret edilmiştir. Bkz. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, (Erişim tarihi: 22.01.2024), <https://digitallibrary.un.org/record/202170>.

¹⁴ Mevzubahis madde şu şekildedir:

1. "Eylem aşağıdaki gibi olmadıkça uluslararası bir yükümlükle uyumlu olmayan bir eylemin yanlışlığını ortadan kaldırmak için bir devlet tarafından gerekçe olarak ileri sürülemez. (a) Eylem bir devlet için ağır ve yakın bir tehlikeye karşı temel bir çıkarı korumada tek yol ise ve (b) Kendilerine karşı yükümlülüğün bulunduğu Devlet veya Devletlerin ya da bir bütün olarak uluslararası toplumun bir temel çıkarını ciddi olarak zedeliyorsa.

maktan kaynaklanan sorumluluğun çeşitli nedenlerle ortadan kalkması söz konusudur. Bu nedenler arasında devlet onayı, karşı önlemler, zorlayıcı neden, acz ve zaruriyet (gereklilik) gibi faktörler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tür zaruriyet durumlarında ev sahibi devlet nezdinde kuvvet kullanmadan önce tüm çarelerin tüketilmesi ve kuvvet kullanımının orantılı şekilde gerçekleştirilmesi önemli görünmektedir. Ev sahibi devletin egemenlik itirazı, elle tutulur ve inandırıcı kanıtlara sahip mağdur devletin önlemler almasını engellemeyecektir.¹⁵ Bu gerekçeyle Suriye'de yönetilemeyen alanlarla ilgili ev sahibi devlet ile iş birliği imkânlarının tüketilmesi/mümkün olmaması ve saldırıların süreklilik arz etmesi halinde bahsi geçen kriterlere uygun olarak zaruriyet haline başvurulmasında bir sakınca olmayacağı düşünülmektedir.

Saldırgan devlet dışı aktörlere destek olan ve yönlendiren bir devletin olması halinde ise destekçi devletin mağdur devlete karşı hukuki sorumluluğu oluşacaktır. Nitekim bu konu Nikaragua Davası'nda da gündeme gelmiş ve UAD, saldırgan devlet dışı aktörlere destek sağlayan devletlerin bu aktörler üzerindeki kontrolüne göre hukuken sorumluluğun izafe edilebileceğine hükmetmiştir.¹⁶ Yine bu kapsamda ABD'nin Nikaragua'daki isyancılara sağladığı lojistik desteği UAD, BM Andlaşması'nın 2/4. maddesine aykırı olarak değerlendirilmiştir.¹⁷ BM Genel Kurulu'nun "Saldırı'nın (Tecavüzün) Tanımı" başlıklı 3314 sayılı kararı da bu anlamda yol göstericidir. Mezkûr kararın 3(g). maddesi'nde BM Andlaşması'nın 2/4. maddesine göre saldırı suçu olarak değerlendirilebilecek eylemlere devlet dışı aktörlerin karışması durumunda bu devlet dışı aktörlere destek olan devletlerin

2. Her halükârda gereklilik, yanlışlığı ortadan kaldırmada bir gerekçe olarak bir devlet tarafından ileri sürülemez eğer: (a) Söz konusu uluslararası yükümlülük gerekliliğin öne sürülmesi olasılığını dışlıyorsa veya (b) Devlet gereklilik durumuna katkı yapmış ise." Bkz. Hakan Hakkı Erkiner, Tercüme - "Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri", Responsibility of States - Responsabilité de l'État, Academia, (Erişim tarihi: 02.4.2023), <https://marmara.academia.edu/Hakan%4%B1HakanErkiner>.

¹⁵ Mızrak, Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki Müdahaleleri ve Uluslararası Hukuk, 41.

¹⁶ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports (1986), para.102-114.

¹⁷ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports (1986), para.106.

saldırı suçu işlemiş olacağı ifade edilmektedir. 2/4. madde'nin bir nevi resmi yorumu olarak değerlendirilebilecek bu karar, terör örgütleri başta olmak üzere devlet dışı aktörlerin diğer devletlerin egemenliğini ve güvenliğini tehlikeye düşürecek faaliyetlerine destek olunmaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁸ ABD tarafından Suriye'de devletleşme çabası içerisinde olan PKK/YPG'ye sağladığı desteği de bu kapsamda ele almak doğru görünmektedir. Bu örgüte sağlanan destek, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği askeri operasyonların temel sebeplerinden birisini oluşturmuştur. Her ne kadar PKK ve YPG ayrımı yapılsa da ABD resmi kanalları YPG'nin terör örgütü PKK'nın Suriye kolu olduğunu açık bir şekilde bildirmektedir. Bu sebeple, söz konusu desteğin gerçekleştirilecek müdahalelerin aciliyetini ve gerekliliğini artırdığı ve ABD'nin Türkiye'ye karşı BM Andlaşması'nın 2/4. maddesini ihlal ettiği söylenebilir.¹⁹ Hatta Nikaragua'da sağlanan desteğe göre Suriye'de verilen ABD desteği, daha açık ve saklamaya beis görülmezsizin sağlanmıştır. Dolayısıyla Nikaragua'daki duruma göre daha ağır bir ihlalin olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak 8. maddesi'nde bir grup kişinin yaptığı eylemlerin bir devletin emri ve kontrolü altında yapılması halinde o devletin sorumlu olacağı ifade edilmektedir.²⁰ Diğer taraftan, devletin kendi topraklarından gerçekleştirilen saldırılarla ilgisi olmaması halinde mağdur devletin saldırıları engellemesi için ev sahibi devletinden söz konusu saldırıları engellemesini isteyebilir veya mağdur devletin mütecaviz devlet dışı aktörlere karşı müdahalesine rıza gösterebilir. Ancak aciz veya isteksiz ev sahibi devlet, kendi topraklarında barınan devlet dışı aktörlerin saldırılarına rağmen mağdur devletin meşru müdafaa hakkına başvurmasını reddederse veya mağdur devletin operasyon yapamayacağı kararını alırsa kendi

¹⁸ Saldırı'nın (Tecavüzün) Tanımı : Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3314 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Karar, (Erişim tarihi: 25.01.2024), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095336bm_31.pdf

¹⁹ Mızrak, Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki Müdahaleleri ve Uluslararası Hukuk, 265-293.

²⁰ Erkiner, Tercüme - "Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri", Responsibility of States - Responsabilité de l'État, Academia, (Erişim tarihi: 02.4.2023), <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner>.

topraklarından kaynaklanacak saldırılar karşısında sorumluluğu da üstlenmiş olacaktır.²¹ Olası bir saldırı durumunda, mağdur devlet sadece saldırgan devlet dışı aktöre karşı değil aynı zamanda bu aktörün saldırılarını kolaylaştıran veya yardım eden ev sahibi devletine karşı da meşru müdafaa hakkına başvuracaktır.

Davetle müdahale doktrini ise BM Andlaşması öncesine dayanan ve devlet uygulamaları neticesinde teamül kuralına dönüşen bir doktrindir.²² Bu doktrin sıklıkla bir devletin ülkesinde bir iç karışıklık vuku bulması üzerine diğer devleti/devletleri veya tartışmalı bir şekilde devlet dışı aktörü davet etmesiyle uygulanmaktadır. Rızaya dayanması hasebiyle BM Andlaşması'nın 2/4. maddesinde belirtilen kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber, devletlerin daveti söz konusu iken devlet dışı aktörlerin davette bulunup bulunamayacağı tartışma yaratmaktadır. Ancak devlet dışı aktörün çatışma yaşadığı hükümete karşı başka devleti davet etmesi benimsenen bir uygulama değildir ve o devletin egemenliğine aykırı bir fiil olarak değerlendirilmektedir.²³ Davetle müdahalede karışmayı yasallaştıran ev sahibi devletin çizdiği sınırlar dâhilinde hareket edilmesidir. *Volenti non fit injuria* (rıza hukuka aykırılığı ortadan kaldırır) ilkesi gereği ev sahibi ülkenin, rıza gösterdiği sınırlar dâhilinde zarar gördüğünü iddia etmesi haliyle söz konusu olmayacaktır.²⁴ Çizilen sınırların dışına çıkılması ise gerçekleştirilen müdahalenin saldırganlık olarak değerlendirilmesine neden olacaktır.²⁵ 1999

²¹ Williams, *Piercing The Shield of Sovereignty: An Assesment of the Legal Status of the 'Unwilling or Unable' Test*, 628.

²² Mızrak, *Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki Müdahaleleri ve Uluslararası Hukuk*, 218.

²³ George Nolte, "Intervention by Invitation", *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2010, (Erişim: 15.08.2023), <https://shorturl.at/dgk36>.

²⁴ Gökhan Albayrak, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Mali Örneği", Erişim Tarihi: 22.01.2024, https://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/24407633.pdf.

²⁵ BM'nin "Saldırı'nın Tanımı" konusunda aldığı kararın 3(e). maddesi bu konuda kanaate varmak için yol göstericidir. Söz konusu maddede "Bir Devletin başka bir Devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürmesi" saldırı kapsamında ele alınmıştır. Saldırı'nın (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, (Erişim: 15.08.2023), <https://shorturl.at/grtx6>.

yılında UAD tarafından karara bağlanan “Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası” bu konunun hukuki mahiyetiyle ilgili önemli detaylar içermektedir. Bu davada Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nin (KDC) Uganda’ya ülkesindeki devlet dışı aktörlere karşı önlem alması için verdiği rızayı geri çekmesiyle beraber mahkeme Uganda’nın devam eden askeri faaliyetlerini KDC’nin egemenliği ve toprak bütünlüğüne aykırı olarak değerlendirmiştir.²⁶

Davetle müdahale konusunda tartışılan bir diğer husus ise tam teşekküllü (full-fledged) bir iç savaşın yaşandığı devletlerin davetine cevap verilip verilemeyeceğidir. Suriye örneğinde görüldüğü üzere tam teşekküllü bir iç savaş halinde devletlerin tarafsız kalması gerektiği ve barışçıl halk hareketlerinin olduğu yerlerde silahlı bir müdahalede bulunulamayacağı belirtilmektedir. Aksi takdirde bunun uluslararası hukukun temel ilkesi olan “self-determinasyon” hakkına aykırı olacağı öne sürülmektedir.²⁷ Diğer taraftan da devlet egemenliğinin öncelikli olarak dikkate alınması gerektiği öne sürülerek tam teşekküllü iç savaş halinde devletlere destek verilmeyeceği iddiasının devlet uygulamasında yerinin olmadığı ifade edilmektedir. Hangi devlet dışı aktörün gerçekten halk adına savaştığını belirlemenin zor olduğu dikkate alınırsa uluslararası hukuka göre merkezi hükümetin dikkate alınmasının daha uygun olabileceği vurgulanmaktadır.²⁸ Ancak yine de merkezi hükümetin kendi halkına karşı insancıl hukuku ihlal edeceğini bilerek ve isteyerek destek vermenin de mümkün olmayacağı belirtilmelidir. Nitekim Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 1. maddesi gereği devletler insancıl hukuku uygulamak ve uygulatmakla mükel-

²⁶ UAD, Uganda’ya Kongo Demokratik Cumhuriyeti tarafından verilen rızanın çekilmesi sonucunda Uganda’nın askeri faaliyetleri kuvvet kullanım yasağının (BM 2/4. Madde) ve iç işlerine karışmazlık ilkesinin (BM 2/7. Madde) ihlali olduğuna işaret etmiştir. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, p. 92-104.

²⁷ Christopher J. Le Mon, “Unilateral Intervention by Invitation In Civil Wars: The Effective Control Test Tested”, *New York University Journal of International Law and Politics*, 35, (2003): 741-793.

²⁸ Raphael Van Steenberghe, “The Alleged Prohibition on Intervening in Civil Wars Is Still Alive after the Airstrikes against Islamic State in Iraq: A Response to Dapo Akande and Zachary Vermeer”, *EjilTalks!*, (Erişim tarihi: 02.09.2023), www.ejiltalk.org/the-alleged-prohibition-on-intervening-in-civil-wars-is-still-alive-after-the-airstrikes-against-islamic-state-in-iraq-a-response-to-dapo-akande-and-zachary-vermeer/.

leftir.²⁹ Aynı şekilde İnsanlığa Karşı Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına ilişkin Taslak 23. maddesi'ne (Draft Articles on Prevention and Punishment of Crimes against Humanity) göre de insancıl hukukun ihlali buyruk kurala (jus cogens) aykırı olarak değerlendirilmektedir.³⁰ Buna ilaveten BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kaleme alınan Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler Taslağı'nın (Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts) 16. maddesi gereği de bir devletin haksız fiil koşullarının varlığını bilerek ve isteyerek diğer devlete davetle bile olsa yardım etmesi, uluslararası hukuka uygun değildir. Bu emredici kuralın yükümlülüğünden doğacak ihlallerin meşru olarak tanınmaması ve bu durumun devamına destek verilmemesi yine aynı taslak maddelerinin 40. ve 41. maddelerinde açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu nedenle Suriye rejimine insancıl hukuku ihlal edeceğini bilerek destek veren devletlerin söz konusu maddeleri ihlal ettiği sonucuna varmak mümkündür.³¹

Davetle müdahale doktrini ile kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak görülmeyen meşru müdafaa hakkı karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde ise konunun tartışmalı mahiyeti artmaktadır. Bahsi geçtiği üzere savunma önlemleri çerçevesinde mağdur devlet, bir diğer devleti ülkesine davet edebilmekte ve saldırgan devlet veya devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa hakkına başvurabilmektedir. Ancak devlet dışı aktörler başka bir devleti veya devlet dışı aktörü meşru müdafaa iddiasıyla ülkesine davet edememektedir. Davetle meşru müdafaa hakkında alınabilecek en önemli kıstaslardan birisi de uluslararası insancıl hukuka riayet edilmesidir. İfade edildiği üzere tüm tarafların bu hususa dikkat etmesi olmazsa olmaz (sine qua non) bir kaide olarak değerlendirilmektedir (Cenevre Sözleşmesi Ortak 1. madde).

²⁹ Galatasaray Üniversitesi ve ICRC, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, (Erişim: 22.08.2023), <https://www.icrc.org/en/download/.../sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>.

³⁰ United Nations International Law Commission. (2022). Draft Articles on Prevention and Punishment of Crimes against Humanity. (Erişim tarihi: 02.4.2023), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf.

³¹ Hakkı Hakan Erkiner, Tercüme – "Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri", Responsibility of States - Responsabilité de l'État, Academia, (Erişim tarihi: 02.4.2023), <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner>.

Diğer taraftan, saldırıya uğrayan bir mağdur devlet, saldırganlıkta bulunan ve bir başka devletin yönetilemeyen alanlarında konuşlanan devlet dışı aktöre karşı meşru müdafaa hakkını kullanabilmesi için egemenlik hakları gereği ev sahibi devletten müsaade alması gerekmektedir. Aksi takdirde bu, BM Andlaşması'nın 2/7. maddesinde ifadesini bulan iç işlerine karışmazlık yasağın yanında kuvvet kullanma yasağından bahseden BM Andlaşması'nın 2/4. maddesine aykırı olacaktır.³² Ev sahibi devlet nezdinde sonuç alınamaması durumunda mağdur devlet, BM Güvenlik Konseyi'nin konuya müdahil olmasını talep edebilir. Ancak siyasi sebeplerle BM Güvenlik Konseyi her zaman ihtiyaç duyulan kararı alamamaktadır. Bu tür bir durumda BM Andlaşması'nın 51. maddesinde ifadesini bulduğu üzere BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alana kadar mağdur devletin meşru müdafaa hakkına başvurması mümkündür. Literatürde de davete dayanmayan ancak gereklilik, aciliyet ve orantılılık kriterlerine uygun bir şekilde başvurulacak olan bu meşru müdafaa hakkı, hukukun ülke dışında uygulanması (extraterritorial law enforcement) olarak nitelendirilmektedir.³³

II. Türkiye'nin Libya ve Suriye Müdahaleleri: Gerekçeler ve Eleştiriler

Davetle müdahale doktrininin konusunu meşru müdafaa hakkı oluştururken meşru müdafaa hakkının konusunu her zaman davetle müdahale doktrini oluşturamayabilmektedir. Türkiye'nin davete değil meşru müdafaa hakkına dayanan Suriye müdahaleleri ile davete dayanan Libya müdahalesi bu anlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Mevzubahis müdahalelerin gerekçe ve eleştirilerini ise aşağıdaki gibi derlemek mümkün gözükmemektedir:

³² BM Genel Kurulu'nun 1965 tarih ve 2131 sayılı Devletlerin İç İşlerine Karışılmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi ile 1970 tarihli Devletler Arasında Dostça İlişkiler Bildirisi de bu durumu teyit etmektedir. Bu bildiri hiçbir devletin başka bir egemen devletin işlerine karışmayacağı ve müdahalede bulunamayacağını vurgulamaktadır. A/RES/2131(XX), UN General Assembly, Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty, 21 December 1965.

³³ Yoram Dinstein, War, Aggression and Self Defence, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 216.

A. Libya Müdahalesi

Libya'da siyasi çözüm çabalarının sürdüğü bir dönemde Libya'nın doğusunda bulunan isyancı Halife Hafter³⁴ güçleri, 4 Nisan 2019 tarihinde BM tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne (UMH) yönelik saldırılarda bulunarak Trablus'u ele geçirme girişiminde bulunmuştur. Bu girişimiyle Hafter, BM Güvenlik Konseyi'nin 2259 sayılı kararıyla desteklenmesi gerektiği ifade edilen Libya'nın tek meşru hükümetini ortadan kaldırmayı ve Libya'da kontrolü ele almayı amaçlamıştır.³⁵ Bu gelişmelerin gölgesinde 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye ve UMH arasında "Güvenlik ve Askeri İşbirliği" Mutabakat Muhtırası imzalanmış ve bu muhtıra Türkiye'nin Libya'ya sağlayacağı askeri ve siyasi desteğinin hukuki temelini oluşturmuştur.³⁶ Trablus'u kaybetme tehlikesi yaşadığı bir esnada UMH, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu beş ülkeden acil yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine 2 Ocak 2020 tarihinde TBMM'den alınan tezkereyle Türkiye, UMH'nin davetini kabul etmiş ve gayrimeşru silahlı gruplara karşı talep edilen desteği vermek üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'ne gereken yetkiyi vermiştir.³⁷ 2259 sayılı Güvenlik Konseyi kararına uygun olarak Türkiye, UMH'nin Hafter güçleri tarafından gerçekleştirilen saldı-

³⁴ 79 yaşında olan Halife Hafter, Libya'nın doğusunda bulunan ve Libya Ulusal Ordusu olarak belirtilen milis gücünün başkomutanı olarak tanınmaktadır. Kasım 2021 tarihinde Aralık 2021 Libya Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olduğunu açıklamıştır. Hafter 2020 yılında BM çerçevesindeki inisiyatiflerin başarısız kaldığını iddia ederek tek taraflı olarak kendisini Libya Devlet Başkanı ilan etmiştir. Hafter'e bağlı milislerin çok sayıda savaş suçu işlediği iddia edilmektedir. Hafter milislerinin komutanlarından olan Mahmud el-Verfell de bu kişilerden birisi olduğu öne sürülmekte olup kendisi hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yakalama kararı çıkarılmıştır. Bu kişi uğradığı suikast sonucu öldürülmüştür. Bkz. Libya'daki savaş suçlusu Verfelli'yi uluslararası baskıları bertaraf etmek için Hafter'in öldürttüğü düşünülüyor, *Anadolu Ajansı*, 25.03.2021, (Erişim tarihi: 02.09.2023), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyadaki-savas-suclusu-verfelli-yi-uluslararasi-baskilari-bertaraf-etmek-icin-hafterin-oldurttu-gu-dusunuluyor/2187979>

³⁵ S/RES/2259 (2015), (Erişim tarihi: 02.05.2023), <https://press.un.org/en/2015/sc12185.doc.htm>.

³⁶ Memorandum of Understanding Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya on Security and Military Cooperation, Resmi Gazete, (Erişim tarihi: 02.5.2023) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191226-3.pdf>.

³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 41. Birleşim, 2 Ocak 2020, (Erişim tarihi: 02.09.2023) <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanak/donem27/yil3/ham/b04101h.htm>.

rıları durdurmasına yardım etmiştir. Bu sayede sadece saldırılar durmamış, ateşkes girişimleri ve siyasi sürecin yeniden başlaması için de uygun zemin yaratılmıştır.³⁸ Ancak birtakım devletler gerçekleştirilen müdahalelerin uluslararası hukuka uygun olmadığını iddia etmiştir. Gelen eleştiriler özetle şu şekildedir:

- Türkiye'nin Libya'ya asker yollaması Libya Siyasi Andlaşması'na uygun değildir. Libya Başkanlık Konseyi ve Libya Temsilciler Meclisi'nin onayı alınmamıştır. UMH Türkiye'yi davet etmeye yetkili değildir.³⁹
- Türkiye'nin desteği BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 sayılı kararının 9. paragrafında belirtilen silah ambargosu kararına aykırıdır.⁴⁰
- Türkiye'nin Libya'ya asker konuşlandırma kararı iç savaşla uğraşan bu ülkede tehlikeli bir tırmanışa neden olabilir ve istikrarı bozabilir.⁴¹
- Libya'ya yabancı savaşçı getiren Türkiye, bu eylemiyle Libya'nın içişlerine karışmakta ve bölgesel güvenliği tehlikeye sokmaktadır.⁴²

Öncelikle, Türkiye'nin davetle müdahalesinin hukukiliğine yönelik eleştirilerin çoğunlukla Fransa, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yunanistan'dan geldiği görülmektedir. Ancak Türkiye'nin UMH'ye

³⁸ Libya'nın Siyasi Görünümü, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim tarihi: 11.09.2023), <https://www.mfa.gov.tr/libya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.

³⁹ Seyfullah Hasar, Foreign Military Intervention during Civil Wars, (Leiden & Boston: Brill Nijhoff, 2022), 259.

⁴⁰ Söz konusu itirazlar Mısır tarafından dile getirilmiştir. Bkz. Note Verbale dated 23 December 2019 from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations addressed to the Secretary-General. A/74/628. *Website of the Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea*.

⁴¹ Mısır'ın dile getirdiği itirazların aynısını dile getiren Yunanistan, İsrail ve GKRY tarafından dile getirilmiştir. Greece, Israel and Cyprus call Turkey's planned Libya deployment 'dangerous escalation', *Reuters*, 3 January 2023, (Erişim tarihi: 02.09.2023) <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-turkey-reaction-idCAKBN1Z20CI>.

⁴² Arap Ligi de benzer ifadelerle Türkiye'nin müdahalesine karşı çıkmıştır. The Arab League delegitimizes Turkey's intervention in Libya, *Atalayar*, 24 June 2020, (Erişim tarihi: 02.5.2023), <https://www.atalayar.com/en/articulo/politics/arab-league-delegitimizes-turkeys-intervention-libya/20200624105457146318.html>.

desteği daha söz konusu değil iken, Hafter güçlerine bu devletlerin güçlü bir şekilde destek verdiği bilinmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından savaş suçları işlediğine yönelik soruşturmaya konu olan Hafter güçlerine bu ülkelerin verdiği desteğin yeterince sorgulanmadığı görülürken, Türkiye'nin BM tarafından tanınan UMH'ye sağladığı desteğin uluslararası hukuka uygunluğu tartışmaya açılmaktadır.⁴³ 2259 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla Libya'nın tek meşru otoritesi kabul edilen UMH, Hafter güçleri tarafından saldırıya uğradığında, bu devletlerin sessiz kalması da dikkate alınacak bir husus olarak değerlendirilebilir.⁴⁴ Bununla ilgili UMH temsilcisi, BM Güvenlik Konseyi'nde alınan silah ambargosu kararına rağmen Avrupa Birliği'nin (AB) bu kararı sadece denizlerde uygulamaya çalıştığını, karada ve havada bu kararın uygulanamamasından dolayı Hafter güçlerinin kontrol ettiği alanların denetlenmediği ve Hafter'e birçok devlet tarafından gelişmiş silahların sevk edildiğini belirtmiştir. Hafter güçlerinin hava ve karadan almış olduğu silah desteğiyle ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin müteaddit kereler uyarıldığını ancak sonuç alınmadığını da hatırlatmıştır. Ayrıca BM'nin ambargo kararını denetleme konusunda 2292 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının 3. paragrafında açık bir şekilde belirtilmiş olmasına rağmen AB'nin hiçbir şekilde kendileriyle danışma görevini yerine getirmediğini vurgulamıştır.⁴⁵ Buradan Hafter güçlerinin gerçekleştirdiği saldırıların UMH varlığına yönelik esaslı bir tehdit oluşturduğu, BM Güvenlik Konseyi'nin veya diğer tarafların bu saldırılara karşı harekete geçmediği ve saldırılar karşısında UMH ile iş birliği şartını yerine getirmek bir yana savaş suçlusu olduğu iddia edilen Hafter güçlerine destek verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hafter güçlerine destek sağlayan devletlerin de Libya'ya karşı BM Andlaşması'nı (2/4. madde ve 2/7. madde) ihlal

⁴³ General accused of war crimes courted by west in Libya, *The Guardian*, 25 September 2017, (Erişim tarihi: 02.5.2023), <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/25/khalifa-haftar-libyan-general-accused-of-human-rights-abuses>.

⁴⁴ Seyfullah Hasar, "Turkish Intervention by Invitation in Libya: Intervention in Civil Wars, the Violation of Ineffective Arms Embargoes and Noncompliance with Domestic Law", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26/45, (2021): 237-238.

⁴⁵ S/2020/269, Letter dated 1 April 2020 from the Permanent Representative of Libya to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 2 April 2020.

ettiği görülmüştür. Bu cihetle, kendisine tehdit oluşturan Hafter güçlerine karşı UMH'nin Türkiye'nin müdahalesini talep etmesi meşru bir talep olarak değerlendirilmelidir. Nitekim UMH davetiyle Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalenin devlet uygulamasında ve opinio juris (örf ve adet hukuku kuralı haline gelmesi) noktasında yeterli düzeyde yeri mevcuttur.⁴⁶

Türkiye'nin müdahalesinden sonra Trablus'taki tehlike geçici olarak bertaraf edilse de Hafter güçlerinin tehdit ve saldırıları sonlanmamıştır. Özellikle birtakım devletler, Hafter'e destek sağlamaya devam etmiş ve Libya aleyhine Doğu Akdeniz'de birtakım girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye-Libya iş birliği sürecinin daha da güçlenmesine vesile olmuştur. Bu nedenle, davetle müdahale sonrasında Türkiye - UMH arasında gelişen ilişkileri ve andlaşmaları bir bütün olarak ele almak doğru gözükmemektedir. 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye - UMH arasında yapılan "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" da bu sürecin önemli bir ürünüdür. 5 Aralık 2019 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen ve 7 Aralık 2019 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren bu muhtıra, Libya ve Türkiye'nin Akdeniz'deki karşılıklı olarak deniz alanları konusundaki çıkarlarını koruyan bir muhtıra statüsündedir. Bir diğer muhtıra ise 3 Ekim 2022 tarihinde imzalanan "Türkiye ve Libya Arasında Hidrokarbon Alanında Mutabakat Muhtırası"dır. Bu muhtıra ile hidrokarbon kaynakların aranması ve işletilmesi dâhil olmak üzere bir iş birliği çerçevesi oluşturulmuştur.

Yunanistan ve Mısır ise Türkiye ile Libya arasında imzalanan bu andlaşmaların geçersiz olduğunu iddia ederek UMH'nin bu tarz bir andlaşmayı Türkiye ile imzalama yönündeki yetkisini tartışmaya açmıştır. Hatta daha sonra harekete geçen Yunanistan ve daha az bir deniz alanı elde edecek olmasına rağmen garip bir şekilde Mısır, 6 Ağustos 2020 tarihinde Türkiye ve Libya deniz sınırını dikkate almayan bir sınırlandırma andlaşması imzalamıştır. Ancak ifade edilmelidir ki Türkiye ve Libya arasında imzalanan deniz sınır muhtırasıyla öncesinden Libya ve Türkiye'nin deniz alanlarındaki hak ve çıkarlarının ihlal edil-

⁴⁶ Hasar, Turkish Intervention by Invitation in Libya: Intervention in Civil Wars, the Violation of Ineffective Arms Embargoes and Noncompliance with Domestic Law, 227.

mesine yönelik girişimlerin önü kesilmiş; deniz alanlarının sınırlandırılması ve doğal kaynakların aranması için hukuki ve siyasi bir çerçeve çizilmiştir. Bu muhtırayla beraber 3 Ekim 2022 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti ve Libya Ulusal Birlik Hükümeti Arasında Hidrokarbon Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası" da imzalanmıştır. Bu muhtıraya karşı Yunanistan, Mısır ve AB açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁷ Fakat bu muhtırayla iç savaş halinde bulunan Libya'nın bu durumundan istifade edebilecek diğer bazı bölge devletlerinin deniz alanlarında Libya aleyhine hareket etmesinin önüne geçildiği gibi sahip olduğu deniz alanlarındaki haklarının korunması ve istifadesinde önemli bir aşama kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu tarafların itirazları sadece bu devletler açısından sonuç doğuracak olup Türkiye ve Libya açısından hukuki bir etkisi bulunmamaktadır. Özellikle Libya Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmaması hasebiyle, Türkiye-Libya arasında imzalanan andlaşmaların kabul edilemeyeceği konusu uluslararası hukuku değil Libya iç hukukunu ilgilendiren bir konudur. İç hukuka uygun olmadığı varsayılsa dahi Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 46. maddesi gereği iç hukuk düzenlemeleri gerekçe gösterilerek muhtıraların geçersiz sayılmasının söz konusu olamayacağı belirtilmelidir.⁴⁸

Bu arada, Libya Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmadığı için Türkiye-Libya arasında imza edilen muhtıraların BM Andlaşması'nın 102. maddesi gereği tescil edilmemesi ve BM Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Dairesi tarafından yayınlanmaması için Yunanistan itiraz etmiştir.⁴⁹ Benzer bir itirazı Mısır da dile getirmiş ve hukuka uygun olarak yapılmadığını iddia ettiği muhtıraların BM tarafından tescil

⁴⁷ Yücel Acer, "Türkiye-Libya Hidrokarbon Mutabakatı – Önemi ve Hukuki Yansımaları", SETA Perspektif, 346 (2022): 1-2.

⁴⁸ Madde 46 - İç hukukunun andlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümleri
1. Bir Devlet, bir andlaşmayla bağlanma rızasının iç hukukunun andlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümlerini ihlal etmek suretiyle açıklandığı vakıasına rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvuramaz, meğerki ihlal aşikâr ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgili olsun.
2. Bir ihlal, söz konusu meselede normal uygulamaya göre ve iyi niyetle hareket eden herhangi bir Devlet için objektif olarak açık görünüyorsa, aşikârdır. Bkz. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, İnsan Hakları Ortak Platformu Etkin AB Programı, (Erişim tarihi: 22.09.2023), https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=438.

⁴⁹ A/74/706, Letter dated 14 February 2020 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General, 19 February 2020.

edilmemesi gerektiğini açıklamıştır.⁵⁰ Söz konusu mutabakatların BM tarafından tescil edilmemesi konusunda çağrıda bulunan bir diğer devlet ise Suriye rejimidir. Bu muhtıraların diğer ülkelerin haklarını gasp ettiğini iddia eden Suriye rejimi, BM'nin tescil işlemini yapmaması için çağrıda bulunmuştur.⁵¹ Ancak BM Genel Sekreterliği, yapılan itirazları uygun görmeyerek BM Andlaşması'nın 102. maddesi gereği muhtıraların tescil edilmesine karar vermiştir. Bu da Türkiye-Libya arasında imzalanan muhtıraların hukuken geçersiz olduğuna ilişkin itirazcı devletlerin iddialarını zayıflatmıştır.⁵² Bu antlaşmaların gerçekleştirilmesinde davetle müdahale doktriniyle hukuki altyapısı desteklenen Türk müdahaleleri etkili olmuş ve stratejik olarak iki ülkenin Doğu Akdeniz'de hak ve çıkarları tatmin edilmiştir. Dolayısıyla bu antlaşmalarla Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahale arasında uyum ve meşruiyet ilişkisinin olduğu ifade edilmelidir.

Türkiye'nin Libya'daki müdahalelerine itiraz eden devletlerle olan gerginlik sahaya da yansımıştır. AB, BM kararı çerçevesinde hareket ettiğini iddia ederek Libya'da uygulanan askeri ambargonun denetlenmesi amacıyla IRINI ismiyle bir misyon başlatmıştır. Bu misyon gücü dahilinde hareket eden bir Alman savaş gemisi, 22 Haziran 2020 tarihinde seyir halindeki bir Türk ticaret gemisini durdurarak mürettebatı sorgulamış ve yük konteynerlerini açarak incelemiştir. 2292 sayılı Güvenlik Konseyi kararına dayanan ve ambargoyu delemek şeklinde silah yollandığı şüphesi üzerine hareket eden Alman güçleri, herhangi bir silah bulamamıştır. Türkiye'nin sert tepkisine yol açan bu girişimin, Yunanistan'ın yönlendirmesiyle gerçekleştirildiği anlaşılmış, AB ve Almanya ile gerginliğe sebebiyet vermiştir. Gemi personeline sert davranılarak suçlu muamelesinin yapılması da bu gerginliği artıran sebeplerden birisi olmuştur. Bayrak ülkesi olan Türkiye'nin izni dâhilinde yapılması gerektiği gerçeğini göz ardı eden bu operasyon sonucunda şüphenin doğrulanamaması nedeniyle geminin dur-

⁵⁰ A/74/628, Note verbale dated 23 December 2019 from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations addressed to the Secretary-General, 24 December 2019.

⁵¹ A/74/831, Letter dated 29 April 2020 from the Permanent Representative of the Syrian Arab Republic to the United Nations addressed to the Secretary-General, 29 April 2020.

⁵² Yücel Acer. "Türkiye-Libya Deniz Sınırı Andlaşması'nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi", SETA Perspektif, 298, (2020): 1-5.

durulmasından doğan zararların giderilmesi için Türkiye tarafına tazmin hakkı doğmuştur.⁵³ Almanya ise söz konusu olayda iyi niyetli davrandığını; 4 saat boyunca bayrak devleti olan Türkiye'nin rızasını almaya çalıştığını; Türk makamlarının cevap vermemesini zımni rıza olarak değerlendirdiklerini açıklamıştır. Hatta Türkiye'nin daha sonra aramayı reddetmesi üzerine ise operasyonu durdurdıklarını belirtmiştir.⁵⁴ Ancak bu iddialar Türk tarafınca kabul edilmemiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı, IRINI operasyonunun 2292 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı gereği UMH'ye istişare yapılması gerektiği kuralına uygun şekilde yürütülmeyen ve Hafter güçlerine yönelik herhangi bir denetlemeyi öngörmeyen tek taraflı bir operasyon olarak değerlendirmiştir.⁵⁵ Dolayısıyla bu operasyonun, UMH davetiyle Türkiye tarafından sağlanan insani ve askeri yardımları engelleme ve Libya'nın illegal devlet dışı aktörlere karşı savunmasını sekteye uğratma amacı taşıdığı görülmektedir. Bu özelliğiyle operasyonun hukuki değil siyasi bir gündeme sahip olduğu söylenebilir. Haliyle IRINI Operasyonu'nun AB'nin tek taraflı ve sadece çıkarlarını korumaya yönelik bir operasyon olduğu ve bu operasyonla birlikte uluslararası hukukun temel ilkesi olan "iyi niyet" ilkesini ihlal edildiği sonucuna varılabilir.⁵⁶

⁵³ Alaeddin Yalçınkaya, "AB'nin Türkiye Gemisine Müdahalesi", Turkish Forum, 2 Aralık 2020, (Erişim Tarihi: 20.02.2024), <https://www.turkishnews.com/tr/content/2020/12/02/abnin-turkiye-gemisine-mudahalesi/>

⁵⁴ Stefan Talmon and Mary Lobo, The intricacies of maritime boundary delimitation: Germany's one-sided response to the Turkey-Libya MoU on delimitation of the maritime jurisdiction areas in the Mediterranean, GPIL – German Practice in International Law, 09 March 2020, (Erişim tarihi: 19.03.2024), <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2020/03/the-intricacies-of-maritime-boundary-delimitation-germanys-one-sided-response-to-the-turkey-libya-mou-on-delimitation-of-the-maritime-jurisdiction-areas-in-the-mediterranean/>.

⁵⁵ SC-115, 23 Kasım 2020, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un, Türk Bayraklı bir Ticari Geminin Irini Harekâtı Kapsamında Ülkemizin Rızası Olmadan Denetime Tabi Tutulması Hakkındaki Soruya Cevabı, (Erişim tarihi: 08.09.2023), https://www.mfa.gov.tr/sc_115_-turk-bayrakli-bir-ticari-geminin-irini-harekati-kapsaminda-ulkemizin-rizasi-olmadan-denetime-tabi-tutulmasi-hk-sc.tr.mfa.

⁵⁶ Yücel Acer, "5 Soru: Türk Ticaret Gemisine Müdahale ve Uluslararası Hukuk", SETA, 26 Kasım 2020, (Erişim tarihi: 18.09.2023), <https://www.setav.org/5-soru-turk-ticaret-gemisine-mudahale-ve-uluslararasi-hukuk/>

B. Suriye Müdahaleleri

Türkiye'nin Suriye'deki müdahaleleri ise Libya'daki müdahalenin aksine davetle müdahale kapsamında gerçekleştirilmemiştir. Davetle müdahaleye dayanmayan bu tarz müdahaleler hukuken tartışmaya açık müdahalelerdir. Suriye rejiminin davetine dayanmaması hasebiyle sıklıkla bu müdahalelerin hukuka uygunluğu tartışılmıştır. Türkiye ise resmi olarak müdahalelerini meşru müdafaa hakkına dayandırmaktadır.⁵⁷ Davete değil, meşru müdafaa hakkına dayanan müdahalelere ise son çare olarak başvurulması gerekmektedir. Bir diğer deyişle, sadece tehdide dayanarak başvurulacak meşru müdafaa hakkı, eğer bu tehdit somut kanıtlara dayanmıyorsa meşruiyeti tartışmalı hale gelecektir. Ancak Suriye'ye müdahale etme kronolojisi incelendiğinde Türkiye'nin tehdit ve saldırılar akabinde harekete geçtiği görülmektedir. Ayrıca, Suriye'deki isyan sonrasında Suriye rejiminin BM tarafından teyit edilen ağır insancıl hukuk ihlalleri⁵⁸, Türkiye'ye yönelen artan sığınmacı sayısı, Suriye'nin kuzeyinden Türkiye'ye yönelen silahlı saldırı tehdidi ve saldırıları Türkiye'nin gerçekleştirdiği operasyonların temel sebebi olarak gösterilmiştir.⁵⁹

Benzer durumlarla ilgili uluslararası hukukçu Danie Bethlehem, ev sahibi devletin aciz veya isteksiz olması halinde devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen yakın veya fiili silahlı saldırılara karşı mağdur devletin makul bir şekilde ve mümkün olan etkili araçlarla kendini savunmaya hakkı olduğuna işaret etmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla Suriye rejimi ile işbirliği imkânının olmayışı nedeniyle son çare olarak "zaruriyet doktrini"nin işletilmesi söz konusu olmuş ve Türkiye, Suriye topraklarında konuşlanan saldırgan devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa

⁵⁷ S/2019/804, Letter dated 9 October 2019 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 9 October 2019.

⁵⁸ Örneğin bkz. OPCW Releases First Report by Investigation and Identification Team, *OPCW Official Website*, (Erişim tarihi: 09.09.2023) <https://www.opcw.org/media-centre/news/2020/04/opcw-releases-first-report-investigation-and-identification-team>.

⁵⁹ Mızrak, Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki Müdahaleleri ve Uluslararası Hukuk, 358.

⁶⁰ Danie Bethlehem, Principles Relevant to the Scope of a State's right of Self-Defence Against an Imminent or Actual Armed Attack by Non-State Actors, *AJIL!* 769, 775-77 (2012): 1-3.

hakkını kullanmıştır. Suriye rejimi ise Türkiye'nin eylemlerini egemenliğine aykırı olarak nitelendirmektedir. Ancak Suriye rejimi ile iş birliği içerisinde Türkiye'nin kontrol ettiği bölgeleri devretmesi tartışmalıdır. Çünkü krizin bir parçası olan Suriye rejimine Türkiye'nin kontrol ettiği bölgeleri teslim etmesi durumunda tekrar yeni bir sığınmacı akınının oluşmamasını ve insancıl hukukun ihlal edilmemesini kimse garanti edemeyecektir. Daha önce de kısaca bahsedilen Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 1. maddesi gereği tüm devletler insancıl hukuku uygulamak ve uygulatmakla mükelleftir. Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler Taslağı'nın 16. maddesine göre de bir devletin haksız fiil koşullarının varlığını bilerek ve isteyerek bir tarafla iş birliğine gitmesi uluslararası hukuka uygun bir işlem değildir. Suriye rejimiyle iş birliği ancak bölgedeki sivilin güvenliğini garanti edilmesi durumunda söz konusu olabilecektir. Bu da BM Güvenlik Konseyi kararıyla mümkündür. Dolayısıyla konseyin bu kararına kadar Türkiye'nin bu bölgeden doğan saldırı ve tehditlere karşı gereken önlemleri alabilecektir.

Bu süreç içerisinde tercihen uluslararası toplumla beraber, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde sosyo-ekonomik kalkınmayı ve beşerî sermayeyi güçlendirecek inisiyatifleri ele alması, gerçekleştirilen müdahalelerin meşruiyetine olumlu etkisi olacaktır. Buna ilişkin Nikaragua Davası'nda alınan kararda UAD'ın bu tür durumlar karşısında alınması gereken insani tedbirlere ilişkin uygunluk görüşü verildiği bilinmektedir.⁶¹ Bu inisiyatifler, BM Güvenlik Konseyi kendisinden beklenen gerekli önlemleri alana kadar geçici ve bölgede istikrarsızlığı sürdürülebilir bir şekilde engelleyecek önlemler olarak addedilebilir. Kısaca alınan bu askeri olmayan önlemleri de meşru müdafaa hakkı çerçevesinde değerlendirmek mümkün görünmektedir.⁶²

Bu arada, Türkiye'nin Suriye egemenliğini ihlal ettiğini açıklayan ve Suriye topraklarını terk etmesini talep eden Suriye rejimi, kendi

⁶¹ UAD'ın Nikaragua Davasında alınan kararın orijinali şu şekildedir: "There can be no doubt that the provision of strictly humanitarian aid to persons or forces in another country, whatever their political affiliations or objectives, cannot be regarded as unlawful intervention, or as in any other way contrary to international law", Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) *ICJ Report* 1986, para. 242.

⁶² Murat Aslan, "Yeniden Yapılandırma: Türkiye'nin Suriye'deki Modeli", (Ankara: SETA Rapor 2019), 37-48.

topraklarından kaynaklanan saldırıları kendisinin gerçekleştirmedini ve sorumlu tutulamayacağını iddia etmesi söz konusu olabilir. Bu durumla alakalı olarak Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeleri'nin 9. maddesi yol göstericidir.⁶³ Bu maddede devlet dışı aktörlerin diğer devletlere karşı gerçekleştirdiği ihlallerden dolayı ev sahibi ülkenin sorumluluğunun oluşacağı ifade edilmektedir. Her ne kadar uluslararası toplumla ve mağdur devletle tam bir iş birliği içinde olması ev sahibi devletinin sorumluluğunu kaldırsa da Suriye rejimi açısından bunun geçerli olamayacağı rahatlıkla söylenebilir.

III. Türkiye'nin Libya ve Suriye Müdahaleleri Karşısındaki Olası Sorumluluğu

Devletlerin sorumluluğuna ilişkin en fazla başvurulmuş temel kaynaklardan birisi de BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan "Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeleri"dir.⁶⁴ Uluslararası veya uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda önemli bir başvuru kılavuzu olma özelliğini taşıyan bu taslak maddelerine UAD kararlarında sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla BM Andlaşması'nın yanında Türkiye'nin müdahalelerini bu taslak maddeleri çerçevesinde de ele almak önemli görünmektedir.

Öncelikle uluslararası nitelikte olmayan çatışma kategorisinde değerlendirilebilecek Suriye ve Libya iç savaşlarındaki Türkiye'nin müdahaleleri, devlet dışı aktörlere karşı gerçekleştirilmiştir.⁶⁵ Türki-

⁶³ Söz konusu madde aynen şu şekildedir: "Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şâyet bu kişi ya da grup, resmî otoritelerin yokluğunda ya da yetersizliği hâlinde, kamu gücü yetkilerini kullanıyorsa ve koşullar bu yetkilerin kullanılmasını gerektiriyorsa, uluslararası hukuka göre devletin fiili olarak kabul edilir." Lütfen bkz. Erkiner, Tercüme – "Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri", Responsibility of States - Responsabilité de l'État, Academia, (Erişim tarihi: 02.4.2023), <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner>.

⁶⁴ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission, (Erişim tarihi: 06.11.207), 2005, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

⁶⁵ Fatma Taşdemir, "Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku", (Ankara: Adalet Yayınları, 2009), 5-14.

ye'nin bu iki müdahalesi de çeşitli veçhelerle kınanmış veya desteklenmiştir. Ancak, davete dayanmasına rağmen özellikle siyasi gerekçelerle Libya müdahalesi eleştirilmiştir. Burada Türkiye'nin Libya'da UMH'nin davetine icap etmekle, Libya'daki tüm taraflara ambargoyu öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 1970. sayılı kararını ihlal ettiği iddia edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi oturumunda UMH temsilcisi bu iddialara cevap vererek Hafter Trablus'a saldırırken ve diğer devletlerden ağır silah desteği alırken neden bu ihlale ilişkin kararın gündeme gelmediğini sorgulamıştır.⁶⁶ Buna ilaveten deniz yoluyla Türkiye'nin ambargoyu ihlal ettiği sıklıkla dile getirilirken kara ve hava yoluyla Hafter'e sağlanan destekle ilgili bir itirazın olmaması da çifte standartlı bir yaklaşım olarak yorumlanmıştır.⁶⁷ Dolayısıyla Trablus'a yönelik Hafter güçlerinin devam eden saldırıları ve kanıtlanabilir insancıl hukuk ihlalleri, uluslararası toplumun her sorumlu üyesinin UMH'ye desteğini gerektirmiştir. UMH'nin Libya Başkanlık Konseyi ve Libya Temsilciler Meclisi'nin onayını almaksızın Türkiye'yi davet ettiği ve bu nedenle Libya Siyasi Andlaşması'na uygun davranmadığı iddiası da daha önce de vurgulandığı üzere uluslararası hukukun değil Libya iç hukukunun bir meselesidir. İlgili devletlerin bu konuda ısrarcı olarak Libya iç hukukuna müdahil olması, BM Andlaşması'nın 2/7 maddesinde ifadesini bulan içişlerine karışmazlık ilkesine aykırıdır.

Suriye'de ise Türkiye, kendisine yönelen tehdit ve saldırılara karşı Suriye'nin kuzeyine müdahalelerde bulunmuş ve hukuken meşru müdafaa hakkına başvurduğunu açıklamıştır. Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin devam eden kontrolü, Suriye rejimi tarafından işgal olarak nitelendirilmiştir.⁶⁸ Ancak Türkiye ise bölgedeki insani güvenliğin bozulmasından kaynaklı olarak yaşadığı tehdit ve saldırılar nedeniyle bölgede muhalif güçler marifetiyle yürüttüğü kontrolü kendi güvenliği

⁶⁶ S/2020/269, Letter dated 1 April 2020 from the Permanent Representative of Libya to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 2 April 2020.

⁶⁷ Hasar, Turkish Intervention by Invitation in Libya: Intervention in Civil Wars, the Violation of Ineffective Arms Embargoes and Noncompliance with Domestic Law, 234.

⁶⁸ Foreign Ministry : Turkish regime's aggressive threats pose violation of international law, sovereignty and safety of Syrian territories, SANA, 4 June 2022, (Erişim tarihi: 19.03.2024), <https://sana.sy/en/?p=273614>.

için zaruri görmektedir. 2254 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının⁶⁹ uygulanmaması veya bölgede insani güvenliğin sağlanarak Türkiye'ye karşı oluşan güvenlik tehditlerinin giderilmemesi, Türkiye'nin muhalif güçlere sağladığı desteğin temel gerekçesini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Suriye'nin kuzeyindeki yönetilemeyen alanların ve bu alanlardaki terör örgütlerinin devam eden tehdit ve saldırıları; Türkiye'nin Suriye rejimi ile iş birliği yapmasının imkânsız gözükmesi ve BM Güvenlik Konseyi'nin krizi sonlandıracak önlemleri yeterli düzeyde alamaması Türkiye'nin müdahalelerine giden yolu açmıştır. Jus ad bellum açısından gelen eleştiriler ise müdahalelerin aciliyet ve gerekliliğinden ziyade orantısız olduğu noktasında düğümlenmektedir.⁷⁰ Meşru müdafaa hakkına başvurulduğunda orantısızlık durumu söz konusu olursa bu müdahalenin “zararla karşılık” kapsamında değerlendirilmesine sebebiyet verebilecektir.⁷¹ Ancak Suriye’de muhalif güçler tarafından gerçekleştirilen birtakım yağma olayları dışında Türkiye’nin müdahalelerinin meşruiyetini etkileyecek ağırlıkta (gravity) bir eylemin olmadığı görülmektedir.⁷²

Libya müdahalesi ise Suriye müdahalelerine göre gayet sınırlı bir müdahale olup sadece UMH güçlerine sağlanan askeri ve lojistik des-

⁶⁹ 2254 sayılı karar uluslararası görüşmelerde sıklıkla dile getirilen bir karardır. Mezkûr karar gereği Suriye’de muteber, kapsayıcı ve mezhepçi olmayan bir yönetimin kurulması için anayasa çalışmalarına başlanması, diasporada yaşayan Suriyelilerin de dâhil olacağı bir seçimin gerçekleştirilmesi ve söz konusu seçimin uluslararası şeffaflık ve hesap verilebilirlik kaideleri çerçevesinde icra edilmesinin hedeflendiği vurgulanmıştır. Bkz. S/RES/2254 (2015), UN Security Council, 18 December 2015.

⁷⁰ Stefan Talmon, Difficulties in Assessing the illegality of the Turkish intervention in Syria, GPIL-German Practice in International Law, (Erişim tarihi: 24.01.2024), <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2018/01/difficulties-assessing-illegality-turkish-intervention-syria/>.

⁷¹ Daha önce kısaca bahsedildiği üzere “Zararla Karşılık” uluslararası hukuka göre yasaklanan eylemlerdir. Nitekim 24 Ekim 1970 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen BM Andlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirgesi’nde “Devletlerin güç kullanımını içeren misilleme hareketlerinden kaçınma konusunda bir yükümlülükleri vardır.” ibaresi de bu durumu teyit etmektedir. Derek Bowett, “Reprisals Involving Recourse to Armed Force”, The American Journal of International Law, 66, 1, (1972): 1-36.

⁷² ÖSO’dan Afrin’de yağma suçu işleyenlere yaptırım, TRT Haber, 19 Mart 2018, (Erişim tarihi: 12.09.2023), <https://www.trthaber.com/haber/dunya/osodan-afrinde-yagma-sucu-isleyenlere-yaptirim-356083.html>.

teği içermektedir. Libya'da Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilen bir insancıl hukuk ihlali bulunmamaktadır. Meşru hükümetin daveti ile gerçekleştirilen bir müdahale olması sebebiyle Türkiye'nin sorumluluğunun Suriye müdahalelerinde olduğu kadar gündeme gelmeyeceğini ve bu aşamadan sonra daha çok Doğu Akdeniz'de yaşanabilecek deniz alanları konusunda tartışmaların olabileceğini öngörülmektedir. Türkiye'nin UMH ile deniz alanlarına ilişkin imzaladığı andlaşmalar nedeniyle devlet olarak sorumluluğunun oluştuğunu ise iddia etmek güçtür. Nitekim mezkûr andlaşmaların BM Andlaşması'nın 102. maddesi gereği BM Genel Sekreterliği tarafından tescil edilmesi önemli bir gelişmedir. Bu andlaşmaların hukukiliğine ilişkin tartışmalarda, Libya ve Türkiye tarafının elini güçlendiren bir argüman olmuştur.

Sonuç olarak, "gereklilik" ve "aciliyet" kriterleri yönüyle incelendiğinde konusu meşru müdafaa olan her iki müdahalede de gerçekleşen saldırı ve devam eden tehditler, Türkiye'nin argümanlarını güçlü kılmaktadır. Eleştirilerin daha çok "orantılılık" kriteri üzerine yoğunlaştığı ve yoğunlaşacağını öngörmek zor değildir. Suriye'de "orantılılık" kriteri açısından vurgulanan husus, meşru müdafaa hakkı kapsamında başvuru güç kullanımında aşırıya kaçılması ve bunun neticesinde uluslararası insancıl hukukun ihlal edilmesidir. Aynı şekilde, UMH davetiyle verilen gerçekleştirilen Türk müdahalesinin Libya Siyasi Antlaşması'na uygun olmadığı, ülkedeki istikrarı tehdit ettiği ve uluslararası insancıl hukukun ihlal edilmesine neden olduğu öne sürülmektedir. Muhakkak Türkiye'nin devlet olarak sorumluluğuna ilişkin ifade edilen bu eleştiriler, bölgedeki siyasi atmosfere ve dengelere bağlı olarak değişecektir. Ancak uluslararası hukukun mevcut (lax lata) düzenleme ve kaynaklarına göre, Türkiye'nin sorumluluğunu oluşturacak ağırlıkta (gravity) bir fiilin bulunmadığı ifade edilmelidir.

SONUÇ

Türkiye'nin Suriye ve Libya'da gerçekleştirdiği müdahalelerin konusunu devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa hakkı oluşturmaktadır. Çalışmada bu iki müdahalenin de meşru müdafaa hakkının "gereklilik, aciliyet ve orantılılık" şartlarına uygun bir şekilde icra

edilmesi gerektiği ifade edilerek orantısız olabilecek eylemlerin uluslararası hukukta yasaklanan “zararla karşılık” kapsamında değerlendirilebileceği kanaatine varılmıştır. Bahsi geçen bu orantısız müdahaleler ise genellikle insancıl hukukun ihlaliyle sonuçlanan eylemlerdir. Libya’dan ziyade Türkiye’nin Suriye’de gerçekleştirdiği müdahalelerde insancıl hukukun ihlal edildiğine ilişkin eleştirilerin sıklıkla yapıldığı görülmüştür. Ancak konuya dair BM raporları incelendiğinde ağırlık (gravity) açısından Türk müdahalelerinin meşruiyetine etki edebilecek bir vaka tespit edilememiştir.

Çalışmada, BM Güvenlik Konseyi’nin Suriye krizinin çözümüne ilişkin karar alamadığı ve Türkiye’nin krizin parçası olan Şam yönetimiyle kontrol altına alınan yerlerle ilgili iş birliğine girmesinin sakıncalı olabileceği belirtilmiştir. Bu sakınca ise Cenevre Sözleşmelerinin ortak 1. maddesi ve Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler Taslağı’nın 16. maddesi örneklerine dayanılarak savunulmuştur. Bu cihetle, mevzu bahis düzenlemeler gereği uluslararası insancıl hukuku ağır bir şekilde ihlal ettiği kanıtlanan Şam yönetimiyle Suriye’nin kuzeyinde insani güvenliğin garanti edilmeden iş birliğinin mümkün olmayacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmada, BM Güvenlik Konseyi’nin 2254 sayılı kararında Suriye’de kapsayıcı bir serbest seçim yapılmasının ve BM çatısı altında krizin çözümüne yönelik girişimlerin önemine işaret edilerek konunun çözümündeki adres olarak BM Güvenlik Konseyi gösterilmiştir. Siyasi sebeplerle BM Güvenlik Konseyi’nin karar alamamasının Türkiye’nin meşru müdafaa hakkına başvurmasına hanel getirmeyeceği ve BM Andlaşması’nın 51. maddesi’nde ifadesini bulan “Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek” ibaresi gereği Türkiye’nin müdahalelerini orantılı bir şekilde devam ettirebileceği kanaatine varılmıştır. Ayrıca, Türkiye’ye yönelik sığınmacı akını ve güvenlik tehditlerinin neden olduğu sorunlar da dikkate alındığında bölgedeki insani güvenliğin sağlanması ve terör tehditlerinin engellenmesi için “zaruriyet doktrini” gereği müdahalelerin devam edebileceği değerlendirilmiştir.

Libya müdahalesinde ise Türkiye’nin insancıl hukuku ihlal ettiğine dair kanıtlayıcı bir bulgunun olmadığı görülmüştür. Türkiye’nin Libya müdahalesi, başka devletlerin güçlü desteğiyle saldırılar başlatan Hafter güçlerine karşı var oluş mücadelesi veren UMH’nin meşru mü-

dafaasına destek olunması amacıyla yürütülmüştür. Söz konusu müdahale Libya'da uluslararası toplum tarafından tanınan hükümete yönelik saldırıları engellemeyi ve Libya'nın özellikle deniz alanlarına yönelik gerçekleştirdiği andlaşmalarla bölgedeki çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Bununla beraber çalışmada UMH'nin Türkiye'yi davet etmeye hukuken yetkili olmadığı iddiasının geçerli bir iddia olmadığı ve bunun Libya iç hukukun bir konusu olduğu vurgulanmıştır. İç hukukun gerekçe gösterilerek muhtıraların geçersiz olduğu iddiasında olunsu dahi Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 46. maddesi gereği iç hukuk düzenlemeleri gerekçe gösterilerek Türk hükümeti-UMH arasında imzalanan muhtıraların geçersiz sayılmasının söz konusu olamayacağı bildirilmiştir. Diğer devletlerin bunu uluslararası hukukun konusu haline getirmesinin mümkün olmayacağı ve bu devletlerin ısrarı durumunda Libya'ya karşı BM Andlaşması'nın 2/7. maddesine aykırı davranmış olacağı neticesine varılmıştır.⁷³ Çalışmada Türkiye'nin Libya'da gerçekleştirdiği askeri müdahalelerle bu andlaşmalar arasında organik bir bağın bulunduğu kanaatiyle hareket edilmiştir.

Bununla beraber, Hafter güçlerinin UMH'yi ortadan kaldırma amacını açık bir şekilde dile getirmesi ve bazı devletlerin bu güçlere alenen destek sağlaması *ipso facto* olarak bu devletlerin Libya'ya karşı kuvvet kullanım yasağını ihlal etmesine sebebiyet vermiştir. Tüm bunlar Türkiye'nin BM tarafından meşru hükümet olarak tayin edilen ve zor durumda kalan UMH'ye desteğini zaruri kılmıştır. Çalışmada, BM Andlaşması'nın 102. maddesi çerçevesinde müdahalelerin hukuki çerçevesini oluşturan andlaşmaların BM Genel Sekreterliği tarafından tescil edilmesi de Türkiye ve Libya'nın hukuki anlamda elini kuvvetlendiren gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'da uygulanmasını öngördüğü ambargo kararına Türkiye'nin uygun davranmadığı eleştirilerin ise daha çok Hafter güçlerine

⁷³ Bununla ilgili BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kaleme alınan Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler Taslağı'nın 3. maddesi şu şekildedir: "Devletin bir fiilinin, uluslararası nitelikte bir haksız fiil olarak nitelendirilmesi, uluslararası hukuktan ileri gelir. Böyle bir nitelendirme, aynı fiilin iç hukukta, hukuka uygun olarak nitelendirilmesinden etkilenmez." Bkz. Hakkı Hakan Erkiner, Tercüme- "Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri", Responsibility of States - Responsabilité de l'État, (Erişim tarihi: 22.09.2023) <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner>.

destek sağlayan devletlerden geldiği ve bu eleştirilerin hukukiliğinden ziyade siyasi bir özellik taşıdığına işaret edilmiştir. Bununla birlikte çalışmada, Türkiye desteği söz konusu değil iken ambargo kararına en başından itibaren bu devletlerin uygun davranmadığı ve bu kararı çıkarlarına uygun şekilde yorumlayarak sadece denizde ambargo kararının denetlenmesinde ısrar ettiği vurgulanmıştır. Bu devletlerin hava ve karadan açık bir şekilde Hafter güçlerine destek verdiği ve bu desteğin denetlenmediği de vurgulanmıştır. Ayrıca denizlerde ambargo kararını uygulama amacı güttüğünü söyleyen söz konusu devletlerin, BM Güvenlik Konseyi'nin 2259 sayılı karar gereği saldırıya uğrayan UMH ile iş birliği görevini yerine getirmediği ve hatta saldırgan unsurlara destek olduğu ifade edilmiştir. Bu devletlerin BM kararına uygun hareket etmemesi ve UMH'ye Hafter güçlerinin saldırması, Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalenin meşru bir zemine kavuşmasını sağlamıştır. Nitekim bu müdahalenin olumlu bir etkisinin olduğu açık bir şekilde görülmüş ve müdahale neticesinde taraflar tekrar müzakere masasına oturmuştur. Netice olarak çalışmada, Türkiye'nin davetle gerçekleştirdiği bu müdahalenin jus ad bellum kapsamında öngörülen 51. madde ve 2/4. madde arasındaki hassas dengeyi gözetilerek yapıldığı sonucuna varılmıştır.

YAZAR BEYANI	
Mali Destek/Teşekkür Beyanı:	Bulunmamaktadır.
Yazarların Katkıları	Eserin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı:	Gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- A/74/628, Note verbale from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations addressed to the Secretary-General, (23 December 2019), <https://digitallibrary.un.org/record/3841139>.
- A/74/706, Letter from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General, (14 February 2020), <https://digitallibrary.un.org/record/3853066>.
- A/74/831, Letter from the Permanent Representative of the Syrian Arab Republic to the United Nations addressed to the Secretary-General, (29 April 2020), <https://digitallibrary.un.org/record/3862113>.
- A/RES/2131(XX), UN General Assembly, Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty, (21 December 1965), https://legal.un.org/avl/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx.html.
- Acer, Yücel. "5 Soru: Türk Ticaret Gemisine Müdahale ve Uluslararası Hukuk". SETA, 26 Kasım 2020. (Erişim tarihi: 18.09.2023). <https://www.setav.org/5-soru-turk-ticaret-gemisine-mudahale-ve-uluslararasi-hukuk/>.
- Acer, Yücel. "Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi", SETA Perspektif, 298, (2020): 1-5.
- Acer, Yücel. "Türkiye-Libya Hidrokarbon Mutabakatı – Önemi ve Hukuki Yansımaları", SETA Perspektif, 346, (Ekim 2022): 1-2.
- Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, (Erişim: 25.01.2024), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf.
- Albayrak, G. (2013). Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Mali Örneği, (Erişim Tarihi: 2.01.2024), http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/24407633.pdf.
- Arend Anthony C. ve Robert J. Beck. International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm, London: Routledge 1993. 13.

- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p 92-104. <https://www.icj-cij.org/case/116>.
- Aslan, Murat. "Yeniden Yapılandırma: Türkiye'nin Suriye'deki Modeli", SETA Rapor, Ankara, (2019): 37-48.
- Atalayar, "The Arab League delegitimizes Turkey's intervention in Libya" 24 June 2020, (Erişim tarihi: 02.5.2023), <https://www.atalayar.com/en/articulo/politics/arab-league-delegitimizes-turkeys-intervention-libya/20200624105457146318.html>.
- Bethlehem, Daniel. "Principles Relevant to the Scope of a State's right of Self-Defence Against an Imminent or Actual Armed Attack by Non-State Actors, AJIL! 769, 775-77 (2012): 1-3.
- Bowett, Derek. "Reprisals Involving Recourse to Armed Force", The American Journal of International Law, 66, 1, (1972): 1-36.
- Commission, (Erişim tarihi: 06.11.207), 2005, [http:// legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf](http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf).
- Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations (Erişim tarihi: 22.01.2024), <https://digitallibrary.un.org/record/202170>
- Dinstein, Yoram. War, Agression and Self Defence, Cambridge: Cambridge University Press. 2003.
- Erkiner, Hakkı Hakan, "Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri" Responsibility of States - Responsabilité de l'État, (Erişim tarihi: 02.4.2023), <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner>.
- Foreign Ministry: Turkish regime's aggressive threats pose violation of international law, sovereignty and safety of Syrian territories, SANA, 4 June 2022, (Erişim tarihi: 19.03.2024), <https://sana.sy/en/?p=273614>.
- Galatasaray Üniversitesi ve ICRC, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, (Erişim: 22.08.2023), <https://www.icrc.org/en/download/.../sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>.

- Hasar, Seyfullah. "Turkish Intervention by Invitation in Libya: Intervention in Civil Wars, the Violation of Ineffective Arms Embargoes and Noncompliance with Domestic Law", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26/45, (2021): 237-238.
- Hasar, Seyfullah. *Foreign Military Intervention during Civil Wars*, Leiden & Boston: Brill Nijhoff, 2022.
- İnsan Hakları Ortak Platformu Etkin AB Programı, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, (Erişim tarihi: 22.09.2023) https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=438.
- Libya'nın Siyasi Görünümü, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim tarihi: 11.09.2023) <https://www.mfa.gov.tr/libya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.
- Memorandum of Understanding Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya on Security and Military Cooperation, (26.12.2014), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191226-3.pdf>.
- Mızrak, Baransel. *Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki Müdahaleleri ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2022.
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) ICJ Report 1986, para. 242.
- Mon, C. Le. "Unilateral Intervention By Invitation In Civil Wars: The Effective Control Test Tested", *New York University Journal of International Law and Politics*, 35, (2003): 741-793.
- Nolte, George. "Intervention by Invitation", *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, (Erişim: 15.08.2023), <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1702>.
- Note Verbale from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations addressed to the Secretary-General. A/74/628. Website of the Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea. (23 December 2019).
- OPCW Official Website, OPCW Releases First Report by Investigation and Identification Team, <https://www.opcw.org/media-centre/news/2020/04/opcw-releases-first-report-investigation-and-identification-team>.

Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts,
International Law

Reuters, Greece, Israel and Cyprus call Turkey's planned Libya deployment 'dangerous escalation', 3 January 2023, (Erişim tarihi: 02.09.2023) <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-turkey-reaction-idCAKBN1Z20CI>.

S/2020/269, Letter dated 1 April 2020 from the Permanent Representative of Libya to the United Nations addressed to the President of the Security Council, (Erişim tarihi: 17.10.2023), <https://digitallibrary.un.org/record/3856400>.

S/RES/1368 (2001), UN Security Council, 12 September 2001, (Erişim tarihi: 22.01.2024), <https://www.ilsa.org/jessup/jessup08/basicmats/sc1368.pdf>.

S/RES/2259, Unanimously Adopting Resolution 2259 (2015), Security Council Welcomes Signing of Libyan Political Agreement on New Government for Strife-Torn Country, (Erişim tarihi: 11.09.2023), <https://press.un.org/en/2015/sc12185.doc.htm>.

S/2019/804, Letter dated 9 October 2019 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 9 October 2019.

Saldırı'nın (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, BM Enformasyon Merkezi, Ankara, (Erişim tarihi: 11.09.2023), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095336bm_31.pdf.

SC-115, 23 Kasım 2020, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un, Türk Bayraklı bir Ticari Geminin Irini Harekâtı Kapsamında Ülkemizin Rızası Olmadan Denetime Tabi Tutulması Hakkındaki Soruya Cevabı, (Erişim tarihi: 08.09.2023), <https://shorturl.at/qBCEO>.

Steenberghe, Raphael, Van. "The Alleged Prohibition on Intervening in Civil Wars Is Still Alive after the Airstrikes against Islamic State in Iraq: A Response to Dapo Akande and Zachary Vermeer", EjilTalks!, February 12, 2015, (Erişim tarihi: 02.09.2023), www.ejiltalk.org/the-alleged-prohibition-on-intervening-in-civil-wars-is-still-alive-after-the-airstrikes-against-islamic-state-in-iraq-a-response-to-dapo-akande-and-zachary-vermeer/.

- Talmon, Stefan. Difficulties in Assessing the illegality of the Turkish intervention in Syria, GPIL-German Practice in International Law, (Erişim tarihi: 24.01.2024), <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2018/01/difficulties-assessing-illegality-turkish-intervention-syria/>.
- Talmon, Stefan and Mary Lobo. The intricacies of maritime boundary delimitation: Germany's one-sided response to the Turkey-Libya MoU on delimitation of the maritime jurisdiction areas in the Mediterranean, GPIL – German Practice in International Law, 09 March 2020, (Erişim tarihi: 19.03.2024), <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2020/03/the-intricacies-of-maritime-boundary-delimitation-germanys-one-sided-response-to-the-turkey-libya-mou-on-delimitation-of-the-maritime-jurisdiction-areas-in-the-mediterranean/>
- Taşdemir, Fatma. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku, Ankara: Adalet Yayınları, 2009, 5-14.
- TBMM Tutanak Dergisi, 41. Birleşim, 2 Ocak 2020, (Erişim tarihi: 02.09.2023) <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem27/yil3/ham/b04101h.htm>.
- The Caroline Case, The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, (Erişim: 15.08.2023), http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp#ash1.
- The Guardian, General accused of war crimes courted by west in Libya, 25 September 2017, (Erişim tarihi: 02.5.2023), <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/25/khalifa-haftar-libyan-general-accused-of-human-rights-abuses>.
- TRT Haber, Libya'yla yeni muhtıra: Türk şirketlere hidrokarbon yetkisi, 04.11.2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyayla-yeni-muhtira-turk-sirketlere-hidrokarbon-yetkisi-713376.html>.
- TRT Haber, ÖSO'dan Afrin'de yağma suçu işleyenlere yaptırım, 19 Mart 2018, (Erişim tarihi: 12.09.2023), <https://www.trthaber.com/haber/dunya/osodan-afrinde-yagma-sucu-isleyenlere-yaptirim-356083.html>.

United Nations International Law Commission. (2022). Draft Articles on Prevention and Punishment of Crimes against Humanity. (Erişim tarihi: 02.4.2023), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf.

United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, (Erişim: 15.08.2023), <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>.

Williams, Gareth D. “Piercing The Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the ‘Unwilling or Unable’ Test”, The University of New South Wales Law Journal, 36, 2, (2013): 619-641.

Yalçınkaya, Alaeddin “AB’nin Türkiye Gemisine Müdahalesi”, Turkish Forum, 2 Aralık 2020, (Erişim Tarihi: 20.02.2024), <https://www.turkishnews.com/tr/content/2020/12/02/abnin-turkiye-gemisine-mudahalesi/>